

საუკუნეების აზროვნების შესაბამისად, სურთ დაამტკიცონ თავიანთი წარმოსახვის განსაკუთრებულობა და ხაზი გაუსვან თავიანთ უპირატესობას. ასეთი სახის თეორიები ვრცელდება შუა საუკუნეების ყველა ხალხებში. ხშირად ამ თეორიას განსაკუთრებული დატვირთვა ეძლევა სოციალური ფენების განსხვავებულ მდგომარეობის საფუძვლიანობის დასასაბუთებლად. რადგანაც გარკვეული საგვარეულოს წინ წამოწევის დროს შესაბამისად იქმნება მისი სხვა გვარებისგან თუ მასებისგან განმასხვავებელი ისტორია⁵⁴.

შუა საუკუნეების ევროპული მწერლობის ზოგადი მიმოხილვა, დასავლეთ ევროპის მწერლობის შედარება ბიზანტიურ და ქართულ საისტორიო მწერლობასთან იძლევა საშუალებას დასკვნისათვის, რომ ეს მწერლობა აღმოცენდა ზოგად ქრისტიანული მსოფლმხედველობის ფონზე, რომელიც დაამკვიდრეს საეკლესიო მამებმა. მიუხედავად იმისა, რომ ჩვენს მიერ მიმოხილული ლიტერატურა ზოგადად თანადროულია, მაინც არსებობს მათ შორის გარკვეული სხვაობა დროში, ვფიქრობთ, ეს ლიტერატურა იქმნებოდა არა ურთიერთმიმამკვირვებით, ან ხდებოდა მოდელების გადმოტანა ერთი, რომელიც ნაწარმოებიდან, არამედ ისინი თანადროულად ყალიბდებოდა.

⁵⁴ მსგავსი შენიშვნა საქართველოს ისტორიის მაგალითზე აქვს ნ. ბერძენიშვილს: «ლეონტი მროველს მთელი აზნაურობა არ მიაჩნა ქართველებად... არც ერთი დიდი აზნაური თავის წარმოსახვას ქართველს არ უკავშირებს, დაწვებული შეფიდან; აზნაურები ხომ აზონაურებია = რომაელები. ბაგრატიონები ურიასტანიდან, ორბელიანები – ჩინეთიდან, წერეთლები – ლეკეთიდან, მზარგებლები – ქურთები თუ სპარსელები, ციციშვილები – ებრაელებიდან, და ეს აიხსნება ტომობრივ მონათესაეობის ნიადაგზე?» – ბერძენიშვილი ნ. საქართველოს ისტორიის საკითხები, თბ., 1990. გვ. 408-409.

სასანური ირანი და ქრისტიანული კულტურა

არდაშირი. რელიეფი

შუა საუკუნეების ევროპული ცივილიზაციის ჩამოყალიბებაში არ შეიძლება ირანული კულტურის მნიშვნელობის უგულებელყოფა. ჩვენ თავიდანვე აღვნიშნავდით აღმოსავლური კულტურის მნიშვნელობას, განსაკუთრებით, ბიზანტიური ცივილიზაციისათვის, თუმცა, ძირითადად, სირიულ ან ელინისტურ კულტურასთან მიმართებაში. ცნობილი რუსი ბიზანტინისტი ა. ვასილევს მიუთითებს, რომ ახალი ქრისტიანული კულტურის ჩამოყალიბებაში განსაკუთრებული ადგილი ეკუთვნის აღმოსავლურ კულტურას. საერთოდ, როგორც XIX საუკუნეში უკვე აღიარებდნენ, ზოგადად რომის კულტურამ, რომელიც ვითარდებოდა დასავლეთში I-II საუკუნეებში, შეცვალა აღმოსავლურ-ელინისტური კულტურა და მოამზადა ნიადაგი ქრისტიანული კულტურისათვის. ავსტრიელი მეცნიერი ი. სტრეიგოვსკი ნაშრომში “აღმოსავლეთი და რომი” ფართოდ იკვლევს ქრისტიანული კულტურის საფუძვლებს და განსაკუთრებით ხაზს უსვამს მის აღმოცენებაში აღმოსავლური კულტურის მნიშვნელობას. ი. სტრეიგოვსკი აღმოსავლურ

თად მიიჩნევს ირანს. ის წერს: “რაც იყო ელადა ანტიკურობისათვის, ის იყო ირანი ახალი ქრისტიანული სამყაროს ხელოვნებისათვის”⁵⁵. ქართულ ისტორიოგრაფიაში ნაკლებადაა შესწავლილი ირანისა და დასავლეთის სახელმწიფოების ურთიერთობათა პოზიტიური ასპექტი. უმეტესწილად განხილულია მათი დაპირისპირება, ასევე თითქმის შეუსწავლელია ქრისტიანული რელიგიის გავრცელება და ქრისტიანული ეკლესია ირანში. ამ საკითხების ფართოდ შესწავლამ, შესაძლოა, ჩვენი ქვეყნის ისტორიის რამდენიმე პრობლემის ახლებურად გაგების საშუალებაც კი მოგვცეს⁵⁶. ეს შემდგომი კვლევის საკითხია, ამჯერად ჩვენ აღვნიშნავთ მხოლოდ ზოგადად ირანულ კულტურის გავლენას ქრისტიანული სახელმწიფოების კულტურაზე. რასაკვირველია, ირანს უდიდესი პოლიტიკური და კულტურული გავლენა ჰქონდა საქართველოსა და სომხეთზე. მაგრამ არანაკლები იყო ირანის გავლენა ევროპულ კულტურაზე. ს. რანსიმენის განმარტებით, ბიზანტიის საიმპერატორო კარის გარეგნული წყობასა და ცე-

⁵⁵ Васильев А. История Византийской империи, т.1, СПб., 2000, с. 188.

⁵⁶ ირანის ქრისტიანული ეკლესიის მიმართ საკუთარი პოზიციის არსებობა და მისი გამოვლენა საქართველოს მიმართ საინტერესო პრობლემაა, ამ საკითხის გარშემო რამდენიმე საინტერესო მოსაზრება არსებობს ქართულ ისტორიოგრაფიაში (ივ. ჯავახიშვილი, ნ. ჯანაშია, მთავარეპისკოპოსი ანანია ჯაფარიძე...). «უთუოდ, V საუკუნის I ნახევარში ქართლში არსებობდა ორი საეკლესიო ფრთა – პრობერძნული და პროსპარსული ორიენტაციისა». ჩვენი აზრით ავტორის ეს მოსაზრება შემდგომ კვლევას მოითხოვს, მით უფრო ნაკლებად დამაჯერებელია მოსაზრება – “IV საუკუნის 70 –იანი წლების ბოლოდან V საუკუნის 60-70-იან წლებამდე... ქართული ეკლესია ბერძნული ეკლესიისაგან დამოუკიდებელი უნდა იყოს” – მთავარეპისკოპოსი ანანია ჯაფარიძე საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია, თბ., 1996, ტ.1, გვ. 255. ვფიქრობთ, საინტერესო იქნებოდა ამ ეპოქის ირანში ქრისტიანობის გავრცელების ისტორიის უფრო ვრცლად შესწავლა, რადგანაც წმინდანთა ცხოვრების მართლმადიდებლურ საკითხაში მრავლად გვხვდებიან მართლმადიდებელი რწმენისათვის ირანში აღსრულებული წმინდანები.

რემონიალებზე დიდი იყო ირანული გავლენა⁵⁷. ირანის დიდი იმპერია ანგარიშგასაწევი გახლდათ როგორც ანტიკური რომის, ასევე ქრისტიანული რომისათვის. მაგრამ ეს არ იყო მხოლოდ პოლიტიკური დაპირისპირება ამ ორ იმპერიას შორის. მათი ჰარმონიული თანაარსებობის ისეთი მნიშვნელობის ფაქტებიც არის დადასტურებული, როგორცაა ირანის შაჰის ან ბიზანტიის იმპერატორის ტახტის მემკვიდრეების რეგენტებად გამოცხადება. მაგალითად, ზოგიერთი წყაროს გადმოცემით, იმპერატორ არკადიუსს თავისი მცირეწლოვანი შვილის თეოდოსიუსის მეურვედ დაუსახელებია ირანის შაჰი იეზდიგერდი. მსგავს მოვლენას ვხვდებით მავრიკიუსისა და ხოსრო II ურთიერთობის დროსაც.

თანამედროვე ქართული ისტორიოგრაფია ნაკლებად აქცევს ყურადღებას ირანის სახელმწიფოში ქრისტიანობის არსებობის ფაქტს, ძირითადად, ქართულ-ირანულ კონფესიურ დაპირისპირებაში აქცენტი კეთდება დაპირისპირებაზე მაზდეანობასა და ქრისტიანობას შორის, ან იმაზე, რომ ირანი მხარს უჭერდა მონოფიზიტებს და უპირისპირდებოდა დიოფიზიტ ქართველებს ბიზანტიასთან ერთმორწმუნეობის გამო. ამ პრობლემების შემდგომი კვლევისას, ვფიქრობთ, ყურადღება უნდა მიექცეს ირანში ქრისტიანობის არსებობის, მართალია, ნაკლებად მნიშვნელოვან, მაგრამ მაინც ანგარიშგასაწევი ფაქტორს⁵⁸. ა. ვასილევის აზრით, იეზდიგერდ I-მა, კონსტანტინე დიდის მსგავსად, შეაფასა, თუ რაოდენ დიდი იყო ქრისტიანული ელემენტის მნიშვნელობა მის იმპერიაში საკუთარი პოლიტიკური გეგმების განსახორციელებლად და 409 წელს ქრისტიანებს ოფიციალურად მისცა ქრისტიანული ღვთისმსა-

⁵⁷ Runciman S. Byzanz. Von der Grundung bis zum Fall Konstantinopel, Munchen, 1976

⁵⁸ ამ პრობლემებს განხილვას ვცდილობთ ჩვენს ნაშრომში, რომელიც შეეხება ქრისტოლოგიურ დავებს. ნაშრომი მზადაა გამოსაცემად

ხურების აღსრულებისა და ეკლესიების აღდგენის უფლება⁵⁹. ზოგიერთი ისტორიკოსი იეზდიგერდ I-ის ამ აქტს უწოდებს მილანის ედიქტს სირიული ეკლესიისათვის. 410 წელს ქტეზიფონში ჩატარდა საეკლესიო კრება, რომელზეც შეიქმნა ირანის ქრისტიანული ეკლესია და არჩეულ იქნა ქტეზიფონის ეპისკოპოსი, რომელმაც მიიღო კათალიკოსის წოდება.

ირანი, როგორც აღმოსავლეთის უძლიერესი სახელმწიფო დასავლეთში უდიდეს ინტერესს იწვევდა. როგორც ბიზანტიურ ასევე დასავლეთ ევროპულ ნარატიულ წყაროებში დიდი ადგილი უჭირავს ირანს და ირანში მიმდინარე მოვლენებს. ხშირად ამ წყაროებში აღწერილი ფაქტების სინამდვილე საეკვოა, მაგრამ მაინც საინტერესოა, რადგანაც ამბები, რომელსაც გადმოგვცემენ ქრისტიანი ქრონისტები გამოხატავენ, როგორც მათ დამოკიდებულებას ირანის სახელმწიფოს მიმართ, ასევე იმ ინტერესებს, რომელიც მათ გააჩნდათ აღმოსავლეთის ამ უდიდეს იმპერიაში ქრისტიანობის გავრცელების თვალსაზრისით. ერთ-ერთი ასეთი გადმოცემა ირანის გაქრისტიანების შესახებ გვხვდება ფრედეგარიუსის ქრონიკაში. ვფიქრობთ, ეს გადმოცემა უფრო ლეგენდას ჰგავს, ვიდრე სინამდვილეს, რადგანაც მასში დასახელებული პიროვნებები იმ პერიოდის ირანის ისტორიაში არ გვხვდებიან, თუმცა ბიზანტიის მხარეს დასახელებული პირები შეესაბამებიან სინამდვილეს. ასევე ლეგენდად მიაჩნია ფრედეგარიუსის ქრონიკაში მოცემული ცნობები ირანის გაქრისტიანების შესახებ ს. ივანოვს⁶⁰. “588 წ. ... ამ წელს ირანის იმპერატორის ანაუღვის

⁵⁹ Васильев А. История Византийской империи, т. I, СПб, 2000, с. 156.

⁶⁰ Иванов С.Ф. Византийское миссионерство, М., 2003, с. 108 ირანში ქრისტიანული ეკლესიის მდგომარეობის შესახებ საინტერესო ნაშრომს წარმოადგენს ვ. სედლის წიგნი, რომელიც შეეხება აღმოსავლეთის ნესტორიანული ეკლესიის სამართლის ისტორიას – Selb W. Orientalische Kirchenrecht, Bd.I. Die Geschichte des Kirchenrechts des Nestorianen (von Anfängen bis zur Mongolenzeit), Wien, 1981

ცოლმა სახელად ცეზარამ დატოვა თავისი ქმარი. ოთხ მოსამსახურე ბიჭთან და ასევე მრავალ მოსამსახურე ქალთან ერთად მივიდა წმინდა იოანესთან კონსტანტინოპოლის ეპისკოპოსთან, უთხრა რომ არის წარმართი ხალხიდან და მოვიდა მასთან, რათა მიიღოს ქრისტიანული ნათლობა. როდესაც ის, ამ წინამძღვრისაგან მოინათლა მისი ნათლია გახდა იმპერატორ მაკრიკიუსის მეუღლე, დედოფალი”⁶¹. უფრო მეტად მნიშვნელოვანია ტექსტის შემდეგი ნაწილი, რომლის თანახმადც დედოფლის საქმეებზე გამოგზავნილი ირანის შაჰის ელჩობა იღებს ქრისტიანობას, უკვე გაქრისტიანებული ირანის დედოფლის მოთხოვნის შედეგად და ასევე პირდაპირი მითითება იმის შესახებ, რომ ანტიოქიაში კონსტანტინოპოლის ეპისკოპოსმა წმინდა იოანემ მონათლა თვითონ ირანის შაჰი და მასთან ერთად 60000 ირანელი. აქვე არის მოთხრობილი, რომ ირანის შაჰის თხოვნით ირანში გაიგზავნა სასულიერო პირები, რომელთაც განათლეს მთელი ირანი⁶². ეს ამბავი შე-

⁶¹ 588 ... Eo anno uxor Anaulfi imperatores Persarum namen Caesara virum relinuens, cum quator pueris, totidem puellis ad beatum Johannem episcopum Constantinopule veniens, se unam esse de populo dixit et baptismi gratiam ad antedictum beatum Johannem expetit. Cumque ab ipso pontifice fuisset baptizatus, augusta Maurici importales ea de sancto suscepit lavacro” – Fredegarius Chronica –9. De uxorem Anaulfi regis Persarum nomini Cesara ელექტრონული ვერსია

⁶² “Legati imperatore Persarum nunciantes statim ille legationem ad Mauriko imperatore misit, ut sanctam Johannis venerit Anciociam; ipso tradente, baptismus vellent accipere. Tunc Mauricius imperator infinitissimum adparatum Anciociam fieri iussit, ubi imperator Persarum cum sexaginta milia Persus baptizatus est, et per duobus ebdomadis a Johanne et reliquis episcopus Persas ad plenitudinem supra scripto numero baptizantur. Emperatorem illum Gregorius episcopus Anciociam sascepit de lavacrum. Anaulfus imperator Mauricio imperatore patens, ut episcopus cum clero sufficiente edem darit, quos in Persas establirit, ut universa Persada baptizmi gratiam adhiberint. Quod Mauricius libenti prestetit animo, summaque celeritate omnis Perseda ad Christi cultum baptizantur” - Fredegarius Chronica –9. De uxorem Anaulfi regis Persarum nomini Cesara ელექტრონული ვერსია

ეხება ირანში ჰორმიზდ IV მმართველობის პერიოდს, რომელიც მართლაც გამოირჩეოდა ტოლერანტული დამოკიდებულებით ქრისტიანობის მიმართ. ირანში ქრისტიანობის არსებობის თვალსაზრისით, ასევე ფრიად საინტერესოა ქრისტიანული ეკლესიის წმინდანთა დასის შესწავლა, რადგანაც, როგორც ადრე მუუკუთითეთ, საეკლესიო კალენდარში მოცემულ წმინდანთა შორის დიდი რაოდენობით გვხვდებიან წმინდანები ირანიდან, რომელთაც ქრისტიანობის ღვენის ხანაში თავი დადეს სარწმუნეობისათვის.

ხოსრო ანუშირვანი. რელიეფი

ირანში ქრისტიანობის გავრცელების შესახებ მნიშვნელოვანი ცნობები არის დაცული ნესტორიანულ ქრონიკებში⁶³. ს. ივანოვის ნაშრომში ბიზანტიური მისიონერობის შესახებ არის ასევე ცნობები სირიული ქრონიკებიდან, რომლის თანახმადაც, 590 წელს ირანში მოიმხდარი არეულობის შემდეგ, როდესაც მაკრიკიუსი დაეხმარა ირანის შაჰს ხოსრო II-

⁶³ ამ ქრონიკებს შორის ერთერთი გამორჩეული წყარო არის ელიას ნიზიბინელის ქრონოგრაფია (Eliae metropolitae Nisibini opus chronologicum, Corpus Scriptorum Christianorum Orientalis, 62, Script 21-22., Paris, 1909/1910 Text und übersetzung E.W. Brooks

ს ტახტის დაბრუნებაში, მას ცოლად მისცა თავისი ახლობელი ქალი. ამ ქალის პატივსაცემად ხოსრო II-ს ირანში ორი ტაძრი – წმინდა სურგიუსის და ღვთისმშობლის ტაძრი აუშენებია, რომელიც უკურთხებია ანტიოქიის პატრიარქს ათანასეს.⁶⁴

ირანის სახელმწიფოში მიმდინარე პროცესები, რასაკვირველია, განსაკუთრებულ ყურადღების საგანი იყო მისი მოწინააღმდეგე რომისათვის. ჩვენთვის ქრონოლოგიურად განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია სასანური ირანი, რომელიც თავის თავს მიიჩნევდა აქემენური ირანის, ასევე რომის კეისრების მემკვიდრედ. სასანური ირანი იყო ძირითადი მოწინააღმდეგე ბიზანტიისა აღმოსავლეთში. მისი პოლიტიკური გავლენის ქვეშ მოქცეული ქვეყნებისათვის ბიზანტია იყო მთავარი მოკავშირე ირანის წინააღმდეგ ბრძოლაში, რომელიც უშეტესად რელიგიურ ხასიათს ატარებდა და, ამდენად, ბიზანტიის იმპერატორი ამით უფრო ამყარებდა თავის ტიტულს, როგორც სრულიდ ქრისტიანთა იმპერატორი და ქრისტიანობის დამცველი.

სასანური ირანის მხედრობამ გავლენა მოახდინა ბიზანტიის სამხედრო ხელოვნების განვითარებაზე. ირანი წარმოადგენდა აღმოსავლეთში რომის იმპერიის უძლიერეს მოწინააღმდეგეს, ამდენად რომის ჯარის საბრძოლო შესაძლებლობანი უნდა ყოფილიყო შეწონასწორებული ირანის სამხედრო ძალასთან, რომელიც ძირითადად მხედრობისაგან შედგებოდა. ირანის ჯარის სამხედრო შეიარაღება და წყობა სანიმუშო განხა და ევროპული სახელმწიფოებისთვის. ცხენოსან ბარბაროსებთან რამოდენიმე დამარცხებამ დააფიქრა ევროპა ახალი არმიის შეიარაღებასა და წყობაზე. ნაწილი ისტორიკოსებისა

⁶⁴ Иванов С.Ф. Византийское миссионерство, М., 2003, с. 109, ეს ცნობა თვითონ ს. ივანოვს ადებული აქვს ნ. პიგულევსკაიას წიგნიდან – Пигулевская Н.В. Византия и Иран на рубеже VI и VII веков, М.-Л., 1946

შუა საუკუნეების რაინდს მიიჩნევს ირანის მხედართა სამხედრო ტექნიკისა და ხელოვნების მემკვიდრედ⁶⁵.

ამ თვალსაზრისით, ჩვენთვის ფრიად საინტერესოა IV საუკუნის ისტორიკოსის ამიანე მარცელინეს მიერ მოცემული ირანელი ცხენოსნის შეიარაღების აღწერა: “ყოველ მხედარს მთელი ტანი დაფარული აქვს მცირე ფირფიტებით... სახე დაცულია ნიღბით... მთელ სხეულზე არც ერთ ისარს არ შეუძლია შეაღწიოს აბჯარში, თუ არ მოხვდა თვალის წინ დატოვებულ მცირე საჭვრეტს, ასევე მცირევე ჭუჭრუტანას ნესტობთან, რომლითაც მეომარი გაჭირვებით სუნთქავს. შუბებით შეიარაღებულ მეომართა ნაწილი იდგა უძრავად, ისე რომ კაცს ეგონებოდა, თითქოს ისინი რკინის ჯაჭვებით იყვნენ დაბმულნი. მათ გვერდით იყვნენ განლაგებულნი მშვიდლოსნები⁶⁶”.

⁶⁵ Флори Ж. Идеология меча, СПб, 1999, с.34.

⁶⁶ Ammiani Marcellini, Rerum Gestarum, Berlin, 1983 გერმანული თარგმანით, Liber XVIII, გვ. 41.

თავი III

სამართველო შუა საუკუნეების ევროპის ქრისტიანული ცივილიზაციის სათავეებთან

ზოგადქრისტიანული სივრცის განცდა

ჯვრის ამდღება. მცხეთა. VI ს.

წინა თავებში ჩვენს მიერ წარმოდგენილი შუა საუკუნეების ცივილიზაციის ზოგადი მახასიათებლები და წანამდგრები, ვფიქრობთ, გვაძლევს გარკვეული დასკვნების გაკეთების საშუალებას საქართველოში შუა საუკუნეების დასაწყისის ქრონოლოგიის გარკვევისა და ქართული შუა საუკუნეების კულტურის ცივილიზაციური მიკუთვნებულობის შესახებ. უპირველეს ყოვლისა, საინტერესოა, შუა საუკუნეების რომელ ცივილიზაციას შეიძლება მივაკუთვნოთ იგი.

საქართველო შუა საუკუნეებს იწყებს ერთიან ქრისტიანულ სივრცეში, ერთიან ევროპაში, რომლის შემაკავშირებელ-